

PHƯƠNG PHÁP TÌNH HUỐNG TRONG DẠY HỌC MÔN ĐẠO ĐỨC Ở TIỂU HỌC THEO CHƯƠNG TRÌNH GIÁO DỤC PHỔ THÔNG 2018

Lê Thị Lan Anh¹, Phan Thị Hồng Duyên¹

Ngày nhận bài: 29/3/2024

Ngày chấp nhận đăng: 20/6/2024

Tóm tắt: Phương pháp tình huống là một phương pháp dạy học tích cực, có tính thực tiễn cao phù hợp với mục tiêu của Chương trình Giáo dục phổ thông 2018. Đối với môn Đạo đức ở tiểu học, đây được xem là phương pháp đặc thù, được Bộ Giáo dục và Đào tạo khuyến khích giáo viên tăng cường sử dụng trong dạy học môn học, nhằm hình thành và phát triển các phẩm chất và năng lực cốt lõi cho học sinh. Bài viết phân tích một số vấn đề lý luận cơ bản của phương pháp tình huống bao gồm: khái niệm phương pháp tình huống; cấu trúc, phân loại và quy trình sử dụng tình huống; ưu và nhược điểm của phương pháp tình huống trong dạy học môn Đạo đức theo chương trình Giáo dục phổ thông 2018, nhằm mục tiêu góp phần nâng cao chất lượng dạy học môn học.

Từ khóa: Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, môn Đạo đức, phương pháp tình huống.

CASE STUDY METHOD IN TEACHING ETHICS IN PRIMARY SCHOOLS ACCORDING TO THE 2018 GENERAL EDUCATION PROGRAM

Abstract: The case study method is one of the active and practical teaching methods consistent with the goals of the 2018 General Education Program. For Ethics, this is considered a specific method. Therefore, the Ministry of Education and Training encourages teachers to increase the use of this method in teaching the subject to form and develop moral qualities and core competencies for students. The article analyzes some basic theoretical issues of the case study method, including: the concept of the case study method, structure and classification of situations, advantages and disadvantages. These analyzes are associated with the characteristics and content of the Ethics according to the 2018 General Education Program to improve the quality of teaching the subject.

Keywords: the 2018 General Education program, the Ethics, the case study method.

1. Đặt vấn đề

Trong Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, đối với cấp tiểu học, Đạo đức là một môn học bắt buộc, có mục tiêu góp phần hình thành và phát triển cho học sinh các phẩm chất chủ yếu và năng lực cốt lõi của người công dân Việt Nam. Để đạt được mục tiêu đó, phương pháp và hình thức tổ chức dạy học môn học đã và đang được thay đổi theo hướng phát huy tính tích cực của người học nhằm giúp học sinh không chỉ làm chủ được kiến thức, mà còn vận dụng kiến thức, kỹ năng đã được học vào giải quyết các tình huống trong cuộc sống; hình thành hành vi, thói quen đạo đức phù hợp với chuẩn mực xã hội.

¹ Bộ môn Lý luận chính trị, Trường Đại học Hoa Lư.

Đối với việc giảng dạy môn Đạo đức ở tiểu học có thể vận dụng nhiều phương pháp, song phương pháp tình huống được coi là phương pháp đặc thù, bởi những ưu thế nổi bật của nó đối với việc phát triển các năng lực cho học sinh tiểu học. Vì vậy, Bộ Giáo dục và Đào tạo khuyến nghị các giáo viên cần “tăng cường sử dụng các phương pháp dạy học đặc thù của môn học như: giải quyết vấn đề, phân tích trường hợp điển hình kết hợp nêu những tấm gương công dân tiêu biểu; xử lý tình huống có tính thời sự về đạo đức, pháp luật và kinh tế trong cuộc sống hằng ngày; thảo luận nhóm; đóng vai; dự án...” [2, tr 53]. Tuy nhiên, thực tế cho thấy hiện nay chưa có tài liệu nghiên cứu, bàn nhiều về phương pháp tình huống trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học theo Chương trình mới. Bài viết đi sâu phân tích một số vấn đề lý luận cơ bản của phương pháp tình huống trong dạy học môn Đạo đức theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018 nhằm góp phần nâng cao chất lượng dạy học môn học.

2. Nội dung

2.1. Khái niệm phương pháp tình huống

Phương pháp tình huống có nhiều tên gọi khác nhau như phương pháp dạy học bằng tình huống, phương pháp nghiên cứu tình huống... Phương pháp này lần đầu tiên được giáo sư Christopher Columbus Langdell khởi xướng và sử dụng tại Khoa Luật của Trường Đại học Harvard (Mỹ) vào năm 1870, sau đó nó được nghiên cứu và áp dụng để giảng dạy cho các chuyên ngành như Luật học, Y học, Quản trị kinh doanh ... ở nhiều trường đại học khác trên thế giới.

Ở Việt Nam, trong những năm gần đây, do yêu cầu của việc chuyển đổi chương trình giáo dục từ tiếp cận nội dung sang tiếp cận năng lực, phương pháp tình huống đã và đang được quan tâm nghiên cứu và sử dụng trong dạy học nhiều môn học ở các bậc học khác nhau. Vì vậy, đã có một số tác giả bàn về khái niệm phương pháp tình huống, tiêu biểu như:

Theo tác giả Phan Trọng Ngọ “Phương pháp dạy học bằng tình huống là giáo viên cung cấp cho học viên tình huống dạy học. Học viên tìm hiểu, phân tích và hành động trong tình huống đó. Kết quả là học viên thu nhận được các tri thức khoa học, thái độ và các kỹ năng hành động (trí óc và thực tiễn) sau khi giải quyết tình huống đã cho” [dẫn theo 1, tr 6]. Tác giả Trịnh Văn Biều cho rằng: “Dạy học tình huống là một phương pháp dạy học được tổ chức theo những tình huống có thực của cuộc sống, trong đó người học được kiến tạo tri thức qua việc giải quyết các vấn đề có tính xã hội của việc học tập” [1, tr.6]. Các tác giả Bernd Meier và Nguyễn Văn Cường định nghĩa: “Dạy học tình huống là một quan điểm dạy học, trong đó việc dạy học được tổ chức theo một chủ đề phức hợp gắn với các tình huống thực tiễn cuộc sống và nghề nghiệp. Quá trình học tập được tổ chức trong một môi trường học tập tạo điều kiện cho học sinh kiến tạo tri thức theo cá nhân và trong mối tương tác xã hội của việc học tập” [3, tr.113].

Như vậy, đã có một số quan điểm khác nhau về phương pháp tình huống trong dạy học, song có thể hiểu một cách khái quát: Phương pháp tình huống là một phương pháp dạy học tích cực (active learning methods), thông qua việc sử dụng các tình huống có thực trong cuộc sống hoặc những tình huống giả định mang tính điển hình, giáo viên tổ chức cho học sinh các hoạt động học tập để vận dụng kiến thức, kỹ năng, trải nghiệm đã có nhằm giải quyết các yêu cầu đặt ra của tình huống học tập. Trên cơ sở đó, giúp học sinh hình thành những năng lực nhất định để ứng phó với các tình huống thực tế trong cuộc sống và nghề nghiệp tương lai sau này.

2.2. Tình huống dạy học trong môn Đạo đức ở tiểu học theo Chương trình Giáo dục phổ thông năm 2018

2.2.1. Cấu trúc tình huống

Giống như các tình huống dạy học các môn học khác, tình huống dạy học môn Đạo đức thường có cấu trúc gồm ba phần chính gồm: bối cảnh, nội dung và yêu cầu, đề nghị cần giải quyết.

Phần bối cảnh: Trình bày một cách vắn tắt bối cảnh không gian, thời gian của các sự kiện trong tình huống. Các tình huống dạy học thường được thiết kế trên nền một ngữ cảnh có thật xảy ra trong cuộc sống hàng ngày gắn liền với từng đối tượng học sinh. Tuy nhiên, bối cảnh đó sẽ phải được khái quát hóa, điển hình hóa nhằm phục vụ tốt hơn khả năng liên hệ, vận dụng tri thức của người học với vấn đề nêu ra trong tình huống. Đối với môn Đạo đức ở tiểu học, bối cảnh của các tình huống diễn ra trong cuộc sống thường ngày của học sinh gắn với các mối quan

hệ cơ bản, đó là quan hệ của học sinh với gia đình, với bạn bè, thầy cô, quan hệ với môi trường xã hội và môi trường tự nhiên.

Phần nội dung: Đây là phần mô tả diễn biến các sự kiện trong tình huống, chứa đựng các vấn đề mà học sinh phải giải quyết, đồng thời cũng cung cấp những thông tin cần thiết để giải quyết được vấn đề ấy. Tình huống dạy học là tình huống chứa đựng vấn đề có tính giáo dục. Vấn đề là trung tâm của tình huống. Nó đòi hỏi người học phải tìm tòi, suy nghĩ, phân tích, so sánh, đánh giá để giải quyết. Trong môn Đạo đức ở tiểu học, phần nội dung của tình huống thường mô tả những hành động, lời nói, cách ứng xử của các nhân vật gắn liền với một chuẩn mực đạo đức, pháp luật hoặc kỹ năng sống được đề cập trong bài. Đó là những sự việc diễn ra thường xuyên trong cuộc sống thường ngày của học sinh ở trường lớp, ở nhà hoặc ở nơi công cộng. Đối những bài thuộc mạch nội dung giáo dục đạo đức và pháp luật, các nhân vật trong tình huống có thể có những hành vi, lời nói phù hợp hoặc chưa phù hợp với chuẩn mực xã hội. Đối với những bài thuộc mạch giáo dục kỹ năng sống, các nhân vật trong tình huống thường là đang đứng trước một quyết định, một sự lựa chọn khó khăn, thậm chí là nguy hiểm đến tính mạng của bản thân.

Phần yêu cầu, đề nghị cần giải quyết: Các tình huống thường có một kết thúc mở dưới dạng câu hỏi nhằm hướng người học đến vấn đề cần giải quyết. Trong môn Đạo đức, phần yêu cầu đề nghị thường khá rõ ràng dưới dạng một số câu hỏi như sau:

1. Em có đồng tình với cách giải quyết của bạn... (tên nhân vật) trong tình huống không? Giải thích tại sao?

2. Nếu em là bạn ... (tên nhân vật), em sẽ ứng xử thế nào?

3. Em sẽ khuyên bạn ứng xử như thế nào?

4. Em sẽ xử lý tình huống như thế nào?

Các câu hỏi trên yêu cầu học sinh đặt mình vào vị trí của các nhân vật trong tình huống để xử lý hoặc bày tỏ thái độ đồng tình hay không đồng tình về hành vi của các nhân vật trong tình huống và giải thích tại sao, hoặc đưa ra lời khuyên đúng đắn cho các nhân vật trong tình huống. Để giải quyết được tình huống, *một mặt*, học sinh phải sử dụng các dữ liệu được đưa ra; *mặt khác*, phải vận dụng kiến thức, kỹ năng đã được học và trải nghiệm của bản thân.

2.2.2. Phân loại tình huống

Tình huống dạy học trong môn Đạo đức có thể được phân loại theo những tiêu chí khác nhau, song cơ bản có thể chia theo nội dung hoặc theo hình thức thể hiện của nó.

Thứ nhất, theo nội dung.

Môn Đạo đức gồm bốn mạch nội dung chính là: giáo dục đạo đức; giáo dục kỹ năng sống; giáo dục kinh tế và giáo dục pháp luật. Tương ứng với các mạch nội dung này, tình huống trong dạy học môn học cũng được chia thành tình huống về đạo đức; tình huống về kỹ năng sống; tình huống về kinh tế và tình huống pháp luật.

Một là, tình huống về đạo đức.

Giáo dục đạo đức là mạch nội dung chính của môn học nhằm giáo dục cho học sinh 5 phẩm chất cơ bản của người công dân Việt Nam là yêu nước, nhân ái, chăm chỉ, trung thực, trách nhiệm. Các tình huống giáo dục đạo đức nhằm giúp học sinh vận dụng, liên hệ những kiến thức đã được học về 5 chuẩn mực hành vi trên để giải quyết những vấn đề thường xuyên nảy sinh xoay quanh các mối quan hệ xã hội cơ bản của học sinh.

Ví dụ: “Em và Lan cùng đi dưới sân trường. Gặp thầy Hiệu trưởng, Lan kéo tay em đi theo hướng khác để không phải chào thầy. Trong tình huống đó em sẽ làm gì?” [6, tr.17].

Hai là, tình huống về kỹ năng sống.

Trong Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, giáo dục kỹ năng sống là nội dung mới được đưa vào môn Đạo đức, vì vậy các tình huống về kỹ năng sống cũng lần đầu tiên xuất hiện trong nội dung dạy học môn học. Đây là loại tình huống mà các nhân vật trong đó đang gặp một số khó khăn, thậm chí đang đối mặt với một mối nguy hiểm nào đó. Việc xử lý những tình huống giả định sẽ giúp các em có được kiến thức và kỹ năng sống cơ bản để tự bảo vệ mình trước những tình huống thực tế trong cuộc sống.

Ví dụ: “Trước công trường, em bỗng gặp một người phụ nữ mặc áo trùm đầu, đeo khẩu trang và kính đen. Người phụ nữ đó nắm lấy tay em, vừa kéo đi vừa nói ‘Đi cùng cô, cô cho quà’”. Trong tình huống đó em sẽ làm gì?” [6, tr. 60].

Ba là, Tình huống về kính tế.

Nội dung giáo dục kinh tế chỉ có trong Chương trình môn Đạo đức lớp 4 và lớp 5 giúp học sinh có hiểu biết và kỹ năng cơ bản về quản lý và sử dụng đồng tiền. Các tình huống được xây dựng để dạy học nội dung này cũng xoay quanh những vấn đề nảy sinh trong cuộc sống hàng ngày của học sinh tiểu học như: các em được người lớn tặng một số tiền vào những dịp đặc biệt như sinh nhật, tết Nguyên đán, tiền thưởng về thành tích học tập và rèn luyện; các em cần phải hiểu và sử dụng tiền như thế nào cho phù hợp.

Ví dụ: “Hùng nói với em sẽ sử dụng tất cả số tiền được lì xì để chơi điện tử và mua đồ chơi mới, nếu chưa đủ thì sẽ xin thêm tiền bố mẹ. Em sẽ khuyên Hùng như thế nào?” [4, tr.57].

Bốn là, tình huống về pháp luật.

Nội dung giáo dục chuẩn mực hành vi pháp luật được đưa vào Chương trình môn Đạo đức các khối lớp 2,3,4. Trong đó, chủ yếu giáo dục cho học sinh một số quy định pháp luật liên quan trực tiếp đến bản thân học sinh như: tuân thủ quy định nơi công cộng; tuân thủ quy tắc an toàn giao thông; quyền và bổn phận của trẻ em.

Ví dụ: “Vì sợ Côm không tập trung học tập, bố mẹ thường không cho Côm đi chơi với các bạn. Hôm qua là sinh nhật một bạn trong lớp, nhưng Côm cũng không được bố mẹ cho tham gia. Nếu là Côm, em sẽ làm gì để thực hiện quyền trẻ em?” [7, tr.59].

Thứ hai, về hình thức thể hiện.

Các tình huống trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học rất đa dạng, phong phú, song cơ bản bao gồm:

- Tình huống xuất hiện dưới dạng một đoạn văn có đầy đủ bối cảnh, nội dung và yêu cầu.
- Tình huống dạng hình ảnh về các nhân vật kèm một số lời nói của các nhân vật đó và yêu cầu học sinh phải có năng lực phân tích để xác định rõ vấn đề cần giải quyết.
- Tình huống dạng video.

Trong Chương trình Giáo dục phổ thông năm 2018, các sách giáo khoa môn Đạo đức có sự kết hợp hài hòa giữa kênh hình và kênh chữ nhằm tăng tính sinh động và hấp dẫn của bài học, nên hầu hết các tình huống được thể hiện dưới dạng tranh, ảnh hoặc video. Vì vậy, trong giảng dạy môn Đạo đức ở tiểu học, việc lựa chọn, xây dựng các tình huống theo hình thức thể hiện nào đều phải phù hợp với nội dung bài học và điều kiện cơ sở vật chất của cơ sở giáo dục.

2.2.3. Quy trình sử dụng tình huống

Quy trình sử dụng tình huống trong dạy học môn Đạo đức theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018 gồm các bước cơ bản như sau:

Bước 1: Giới thiệu tình huống

Giáo viên cung cấp thông tin về tình huống cho học sinh và nêu rõ nhiệm vụ cần phải giải quyết.

- Giới thiệu tình huống: Giáo viên có thể giới thiệu tình huống cho học sinh bằng nhiều cách khác nhau. Đối với những tình huống dạng video hoặc có tranh ảnh minh họa, giáo viên chiếu video, tranh ảnh trên máy chiếu hoặc tivi cho học sinh xem, đồng thời kết hợp với lời nói để giới thiệu tình huống.

- Nêu rõ nhiệm vụ cần giải quyết: Nhiệm vụ học sinh cần giải quyết thường được thể hiện rõ ràng dưới dạng những câu hỏi, ví dụ như: “Trong tình huống này em sẽ giải quyết như thế nào?”; “Hãy cho nhân vật trong tình huống lời khuyên”... Nếu giáo viên sử dụng kết hợp phương pháp tình huống và phương pháp đóng vai thì học sinh cần thực hiện hai nhiệm vụ: một là, đưa ra cách giải quyết tình huống; hai là, phân công thành viên trong nhóm đóng vai các nhân vật trong tình huống để minh họa cho cách giải quyết đã đưa ra.

Bước 2: Tổ chức, điều khiển lớp hoạt động để đưa ra cách giải quyết tình huống

Giáo viên tổ chức cho học sinh giải quyết tình huống theo nhiều hình thức khác nhau: làm việc độc lập từng học sinh; thảo luận theo nhóm hoặc thảo luận cả lớp. Tuy nhiên, để phát huy hiệu quả

tốt nhất của phương pháp tình huống đối với việc phát triển các năng lực của học sinh thì giáo viên nên tổ chức cho học sinh tiến hành thảo luận nhóm để tìm cách giải quyết vấn đề. Trong quá trình thảo luận nhóm, học sinh sẽ phải phân công nhiệm vụ giữa các thành viên trong nhóm để kết nối các kiến thức, thông tin của bài học với các nội dung của tình huống; trao đổi, bàn luận trong nhóm về các phương án giải quyết và cuối cùng là lựa chọn một ý kiến phù hợp nhất để trở thành ý kiến chung của nhóm. Trong quá trình học sinh giải quyết tình huống, giáo viên nên quan sát lớp, kịp thời có những nhắc nhở hoặc gợi ý phù hợp để hỗ trợ học sinh thực hiện nhiệm vụ học tập.

Bước 3: Học sinh trình bày phương án giải quyết tình huống

- Nếu tổ chức cho học sinh làm việc độc lập thì giáo viên mời một số học sinh xung phong hoặc gọi ngẫu nhiên để học sinh nêu ra cách giải quyết tình huống. Giáo viên nên hỏi học sinh vì sao em chọn cách giải quyết đó để học sinh trình bày quan điểm của mình.

- Nếu tổ chức cho học sinh làm việc theo nhóm thì giáo viên mời đại diện một số nhóm phát biểu, các nhóm còn lại nhận xét, bổ sung và phản biện nếu có.

- Nếu sử dụng phương pháp tình huống kết hợp với phương pháp đóng vai thì giáo viên mời một số nhóm lên đóng vai để hiện thực hóa cách giải quyết tình huống, các nhóm còn lại nhận xét, bổ sung.

Bước 4: Kết luận về cách giải quyết tình huống

- Sau khi học sinh đưa ra các phương án giải quyết tình huống, giáo viên nên nhận xét về thái độ làm việc của học sinh và các cách giải quyết tình huống. Đối với môn Đạo đức, tình huống thường có nhiều cách giải quyết khác nhau vì vậy giáo viên nên phân tích, chỉ rõ cho học sinh cách nào nên làm và không nên làm và giải thích tại sao.

- Giáo viên thông nhất ý kiến của học sinh và kết luận về các cách giải quyết phù hợp nhất của tình huống.

- Giáo viên dặn dò nhắc nhở học sinh: trên cơ sở việc giải quyết tình huống học tập, học sinh nắm vững kiến thức, kỹ năng để vận dụng giải quyết những tình huống tương tự trong cuộc sống.

Ví dụ về quy trình tổ chức học tập theo tình huống trong bài 11 "Tìm kiếm sự hỗ trợ khi ở nhà" (Sách giáo khoa Đạo đức 2- Kết nối tri thức và cuộc sống)

3 Có người lạ gõ cửa khi em ở nhà một mình.

Bước 1: Giới thiệu tình huống

- Giáo viên chiếu tình huống lên màn hình máy chiếu hoặc yêu cầu học sinh quan sát sách giáo khoa. Sau đó, giáo viên giới thiệu tình huống: "Sáng nay, em phải ở nhà một mình. Khi đang học bài em nghe thấy có tiếng gõ cửa, nhìn qua cửa sổ em thấy đó là một người lạ. Em sẽ xử lý như thế nào?"

- Giáo viên yêu cầu 1-2 học sinh nhắc lại nội dung và yêu cầu của tình huống.

Bước 2: Tổ chức, điều khiển lớp hoạt động để đưa ra cách giải quyết tình huống

Giáo viên chia lớp thành 4 nhóm, yêu cầu các nhóm tiến hành thảo luận trong 5 phút để tìm phương án giải quyết tình huống. Trong khi học sinh tiến hành thảo luận, giáo viên quan sát để đánh giá năng lực giao tiếp và hợp tác, năng lực điều chỉnh hành vi; năng lực giải quyết vấn đề và sáng tạo của các em; có những nhắc nhở hoặc gợi ý nếu cần thiết.

Bước 3: Học sinh trình bày phương án giải quyết tình huống

Giáo viên mời 2 nhóm trình bày kết quả thảo luận, 2 nhóm còn lại nhận xét bổ sung, hoặc phản biện nếu có.

Bước 4: Kết luận về cách giải quyết tình huống

Giáo viên nhận xét kết quả thảo luận của các nhóm, phân tích cho học sinh hiểu rõ phương án nào phù hợp, phương án nào chưa phù hợp và giải thích tại sao. Sau đó, giáo viên kết luận phương án giải quyết phù hợp nhất trong tình huống này là: "Em không nên mở cửa. Em có thể gọi điện cho bố mẹ hoặc tiếp tục ngồi học bài, khi bố mẹ đi làm về thì kể lại sự việc cho bố mẹ biết".

2.3. Một số ưu điểm và nhược điểm của phương pháp tình huống trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018

2.3.1. Ưu điểm

Thứ nhất, phương pháp tình huống gắn lý thuyết với thực hành.

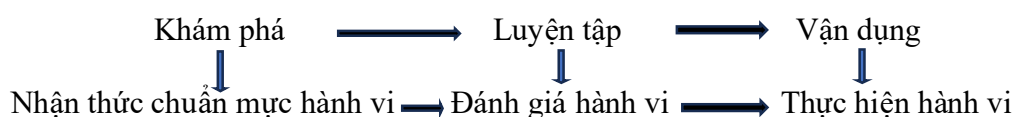
Mục tiêu quan trọng nhất của việc dạy học môn Đạo đức không phải là mục tiêu về mặt kiến thức mà là kỹ năng, hành vi đạo đức được hình thành ở học sinh. Đối với mỗi bài dạy đạo đức, trên cơ sở học sinh hiểu được các biểu hiện và ý nghĩa của chuẩn mực hành vi đạo đức, pháp luật, các em phải biết vận dụng những kiến thức đó vào việc đánh giá, nhận xét hành vi của bản thân và người khác theo các chuẩn mực đã được học và cuối cùng là thực hiện được các hành vi trong cuộc sống phù hợp với các chuẩn mực. Do vậy, sử dụng phương pháp tình huống trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học thông qua việc đặt học sinh vào các tình huống học tập, *một mặt*, giúp các em củng cố kiến thức đã được lĩnh hội; *mặt khác*, giúp học sinh vận dụng kiến thức đó để đánh giá, nhận xét và xử lý các tình huống. Điều đó, tạo cơ sở vững chắc cho việc thực hiện các hành vi đạo đức, pháp luật trong cuộc sống một cách thường xuyên, tự giác, tự nguyện và trở thành thói quen đạo đức. Hơn nữa, việc xử lý, giải quyết các tình huống học tập mang tính điển hình là sự chuẩn bị quan trọng để học sinh có thể ứng phó, giải quyết với các tình huống diễn ra phong phú và đa dạng của cuộc sống và nghề nghiệp tương lai sau này.

Thứ hai, phương pháp tình huống phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo trong học tập của học sinh, huy động vốn trải nghiệm, cảm xúc sẵn có của học sinh để cùng kiến tạo nội dung bài học.

Bản chất của việc dạy học môn Đạo đức ở tiểu học là quá trình chuyển hóa các giá trị chuẩn mực đạo đức của xã hội thành hành vi đạo đức của mỗi cá nhân học sinh. Để quá trình chuyển hóa đó đạt hiệu quả, thì cảm xúc, tình cảm, niềm tin đạo đức có vai trò rất quan trọng. Thông qua các tình huống có vấn đề, giáo viên giúp học sinh kết nối những kiến thức lí thuyết mang tính trừu tượng, khái quát trong bài học là những chuẩn mực đạo đức, pháp luật của xã hội với những kiến thức, kinh nghiệm sẵn có ở học sinh, giúp các em khai thác cái đã biết để xác định cách thức giải quyết vấn đề, nhờ đó, hoạt động học tập trở nên sinh động, gần gũi và học sinh tự tin, mạnh dạn hơn. Trên cơ sở đó, giúp học sinh hình thành các cảm xúc, tình cảm, niềm tin đạo đức một cách tự nhiên, bền vững.

Thứ ba, phương pháp tình huống giúp học sinh phát triển năng lực điều chỉnh hành vi - năng lực đặc thù quan trọng nhất trong quá trình dạy học môn Đạo đức ở tiểu học.

Theo cách tiếp cận của Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, năng lực điều chỉnh hành vi là “năng lực nhận biết chuẩn mực hành vi đạo đức, pháp luật; đánh giá hành vi ứng xử của bản thân và người khác; từ đó có cách ứng xử phù hợp với chuẩn mực đạo đức, pháp luật” [2, tr.55]. Đây là năng lực đặc thù quan trọng nhất cần hình thành và phát triển cho học sinh tiểu học thông qua việc dạy học môn Đạo đức. Năng lực điều chỉnh hành vi gồm ba thành tố cốt lõi là: nhận thức chuẩn mực hành vi; đánh giá hành vi của bản thân và người khác và thực hiện hành vi. Quá trình hình thành và phát triển năng lực này cho học sinh trong một bài dạy cụ thể tương ứng với ba hoạt động chủ yếu là khám phá, luyện tập và vận dụng. Trong đó, hoạt động khám phá có mục tiêu là giúp học sinh nhận thức được biểu hiện và ý nghĩa của chuẩn mực hành vi; phân luyện tập nhằm giúp học sinh vận dụng kiến thức, kỹ năng phân khám phá để đánh giá chuẩn mực hành vi; phân vận dụng giúp học sinh thực hiện hành vi cá nhân theo chuẩn mực sau bài học. Mỗi quan hệ giữa các hoạt động cơ bản của bài dạy đạo đức với quá trình hình thành và phát triển năng lực điều chỉnh hành vi cho học sinh tiểu học được thể hiện ở sơ đồ sau:

Trong tiến trình một bài dạy đạo đức, để hình thành phát triển năng lực điều chỉnh hành vi cho học sinh, phương pháp tình huống thường xuyên được sử dụng ở hoạt động luyện tập. Phương pháp này đóng vai trò là cầu nối để thực hiện việc chuyển từ ý thức đạo đức thành hành vi đạo đức, chuyển từ chuẩn mực xã hội thành kinh nghiệm của bản thân học sinh. Thông qua những tình huống học tập đã được điển hình hóa, giáo viên sẽ tổ chức cho học sinh phân tích, đánh giá về các hành vi của các nhân vật trong tình huống. Các em được bày tỏ thái độ đồng tình hay không đồng tình với hành vi, ứng xử của các nhân vật, được đặt mình vào vị trí của các nhân vật để đưa ra cách ứng xử phù hợp với chuẩn mực đạo đức, pháp luật. Trong quá trình nghiên cứu và xử lý các tình huống, học sinh có cơ hội được trao đổi, thảo luận với bạn cùng nhóm, cùng lớp để đưa ra những lựa chọn, quyết định đúng đắn, phù hợp nhất.

Để phát triển năng lực điều chỉnh hành vi cho học sinh một cách hiệu quả, phương pháp tình huống thường được kết hợp với phương pháp đóng vai. Việc kết hợp các phương pháp dạy học này sẽ giúp học sinh vừa được nghiên cứu, suy nghĩ tìm hiểu cách giải quyết các tình huống học tập vừa được luyện tập thực hành xử lý các tình huống. Việc xử lý tình huống và luyện tập thực hiện hành vi phù hợp với chuẩn mực ở trên lớp sẽ là nền tảng vững chắc để học sinh thực hiện, thói quen thực hiện được những hành vi đúng đắn trong cuộc sống.

Ví dụ: Bài 6: “Nhận lỗi và sửa lỗi” (Sách giáo khoa Đạo đức 2- Kết nối tri thức và cuộc sống).

- Hoạt động khám phá: Học sinh được tìm hiểu về những lời nói, việc làm của việc nhận lỗi và sửa lỗi; hiểu được ý nghĩa vì sao khi mắc lỗi cần nhận lỗi và sửa lỗi.

- Hoạt động luyện tập: Giáo viên kết hợp phương pháp tình huống và phương pháp đóng vai. Trước tiên, giáo viên yêu cầu học sinh nghiên cứu tình huống để đưa ra cách giải quyết phù hợp. Sau đó, giáo viên yêu cầu học sinh đóng vai các nhân vật trong tình huống để hiện thực hóa phương án giải quyết tình huống đã đề ra. Trong trường hợp này, sự kết hợp hai phương pháp dạy học nói trên sẽ giúp học sinh không chỉ hiểu được khi mình thất hứa với bạn thì mình phải nhận lỗi và xin lỗi bạn, mà còn được thực hành cách xin lỗi với lời nói, nét mặt cử chỉ như thế nào để thể hiện sự chân thành khi nhận lỗi và sửa lỗi.

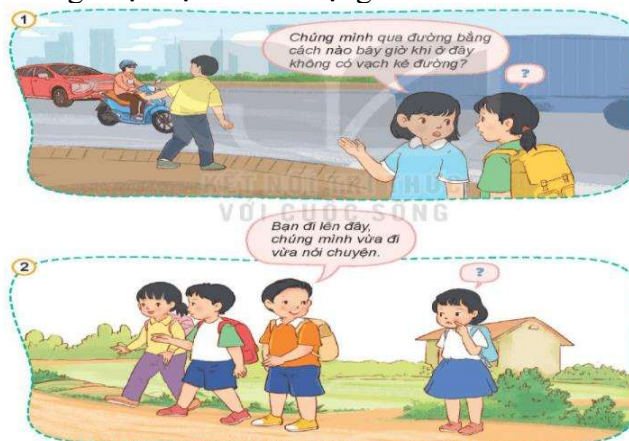
Sáng nay, em hẹn mang trả quyển truyện cho Huy nhưng lại quên.

Thứ tư, phương pháp tình huống giúp học sinh phát triển năng lực giải quyết vấn đề và sáng tạo.

Muốn xử lý thành công các tình huống, trước hết, học sinh phải biết phân tích, nhận diện, phát hiện ra vấn đề đang đặt ra trong tình huống học tập. Trong môn Đạo đức theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, để phát triển năng lực giải quyết vấn đề và sáng tạo cho học sinh, các tình huống được trình bày trong sách giáo khoa thường được thể hiện dưới dạng các bức tranh mô tả hành động đi kèm với một số lời thoại của các nhân vật. Học sinh sẽ phải quan sát, phân tích các bức tranh để xác định rõ vấn đề đặt ra trong tình huống là gì. Sau khi xác định đúng vấn đề, nhiệm vụ cần giải quyết, giáo viên sẽ tổ chức cho học sinh trao đổi, hợp tác với nhau để tìm cách giải quyết vấn đề.

Ví dụ: Bài 9 “Đi bộ an toàn” (Sách giáo khoa Đạo đức 3 - Kết nối tri thức và cuộc sống) ở phần luyện tập, có hai tình huống được đặt ra dưới dạng các bức tranh như sau:

Vấn đề được đặt ra trong hai tình huống là:

- Tình huống 1: Hai bạn học sinh cần phải băng qua đường quốc lộ, không có vạch kẻ đường dành cho người đi bộ, trong khi đó nhiều phương tiện giao thông đang di chuyển trên đường. Nếu đi bộ qua đường, có thể mất an toàn dẫn đến tai nạn, nguy hiểm đến tính mạng.

- Tình huống 2: Em và các bạn đi học về trên đoạn đường không có vỉa hè dành cho người đi bộ. Một số bạn dàn hàng ngang vừa đi vừa nói chuyện. Em được một bạn rủ tham gia vào nhóm. Nếu làm theo đề nghị của bạn, em và các bạn sẽ vi phạm luật giao thông và có thể gây nguy hiểm cho bản thân và người khác.

Học tập qua việc nghiên cứu, xử lý tình huống, học sinh còn được phát triển năng lực sáng tạo. Bởi vì, giáo viên không truyền thụ kiến thức một cách áp đặt, không cung cấp sẵn cho học sinh các phương án giải quyết vấn đề, mà phải phát huy tính tích cực học tập cho học sinh, thông qua tổ chức, hướng dẫn và tạo môi trường học tập thuận lợi để học sinh tự mình tìm hiểu, phân tích, tự mình xử lý vấn đề trên cơ sở trao đổi giữa giáo viên với học sinh, giữa học sinh với nhau và dựa vào những hiểu biết, kinh nghiệm sẵn có, từ đó mà tự thu nhận kiến thức. Hơn nữa, các tình huống trong môn Đạo đức thường không có một đáp án duy nhất, tùy vào điều kiện, hoàn cảnh và năng lực của từng học sinh mà cách xử lý giải quyết các tình huống cũng khác nhau.

Ví dụ trong tình huống 1, vấn đề đặt ra có thể được giải quyết theo những cách sau:

1. Cần quan sát cẩn thận và chờ đến khi đường vắng các phương tiện đi lại thì mới qua đường.
2. Nhờ sự trợ giúp của người lớn để đưa các em qua đường một cách an toàn.
3. Đi tiếp đến đoạn đường có đèn tín hiệu giao thông hoặc vạch kẻ đường dành cho người đi bộ để sang đường.

2.3.2. Nhược điểm của phương pháp tình huống và một số lưu ý sư phạm đối với giáo viên

Trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018, nếu giáo viên biết sử dụng phương pháp tình huống một cách hợp lý, phù hợp với nội dung bài học, đối tượng học sinh và điều kiện dạy học của mỗi cơ sở giáo dục, thì sẽ phát huy được hiệu quả to lớn trong việc hình thành và phát triển các phẩm chất và năng lực cho học sinh. Tuy nhiên, việc thực hiện tốt phương pháp này, cũng đặt ra nhiều những khó khăn nhất định đối với cả giáo viên và học sinh.

* Thứ nhất, đối với giáo viên.

Phương pháp tình huống đòi hỏi người giáo viên phải luôn học tập, tìm tòi, cập nhật kiến thức, kinh nghiệm và kỹ năng mới để có thể xây dựng các tình huống sát với thực tế, phù hợp với nội dung, mục tiêu bài học và đối tượng học sinh. Trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học, giáo viên có thể sử dụng các tình huống được đưa ra trong sách giáo khoa; có thể tự xây dựng tình huống mới, hoặc lựa chọn tình huống có sẵn trên các phương tiện truyền thông để phù hợp hơn với đặc điểm của học sinh. Chẳng hạn, dạy nội dung giáo dục kỹ năng sống cho đối tượng học sinh ở thành phố và học sinh ở các khu vực miền núi, vùng cao sẽ có những yêu cầu khác nhau. Vì vậy, giáo viên luôn phải tìm tòi, lựa chọn, cân nhắc khi sử dụng các tình huống trong

dạy học. Các tình huống được đưa vào dạy học dù tiếp cận từ nguồn nào cũng đòi hỏi phải sát với thực tế cuộc sống của học sinh, có như vậy việc học tập môn học mới đạt được hiệu quả.

Trong quá trình dạy học, phương pháp này cũng đòi hỏi người giáo viên phải có năng lực sư phạm tốt trong việc tổ chức các hoạt động học tập để thu hút học sinh tích cực tham gia nghiên cứu và giải quyết các tình huống. Đối với những tình huống khó, giáo viên nên có những gợi ý, động viên cần thiết để học sinh tích cực suy nghĩ, trao đổi, thảo luận tìm cách giải quyết.

Nếu giáo viên lạm dụng phương pháp này hoặc sử dụng không đúng cách sẽ làm giảm hiệu quả của việc tiếp thu kiến thức của học sinh. Phương pháp này sẽ phát huy hiệu quả tốt nhất nếu được sử dụng hoạt động luyện tập. Nói cách khác, phương pháp tình huống chỉ phát huy được tác dụng khi học sinh đã được hình thành kiến thức mới về chuẩn mực hành vi. Đồng thời, nên kết hợp linh hoạt phương pháp tình huống với một số phương pháp dạy học tích cực khác như phương pháp thảo luận nhóm, phương pháp đóng vai để đạt được hiệu quả cao nhất.

Thứ hai, đối với học sinh.

Để giải quyết được các tình huống, học sinh sẽ phải huy động toàn bộ những kiến thức, kỹ năng đã được học, cả những kinh nghiệm đã tích lũy được từ cuộc sống, đồng thời, có sự trao đổi, hợp tác với các bạn trong nhóm, trong lớp để cân nhắc, lựa chọn cách giải quyết phù hợp. Vì vậy, có thể một số học sinh sẽ cảm thấy lúng túng, gặp khó khăn nhất định khi được học theo phương pháp này.

3. Kết luận

Dạy học bằng tình huống là phương pháp dạy học hiệu quả, phù hợp với môn Đạo đức theo Chương trình Giáo dục phổ thông 2018. Sử dụng phương pháp này trong dạy học môn Đạo đức ở tiểu học sẽ có tác dụng to lớn đối với việc gắn lý thuyết với thực hành; phát huy tính tích cực học tập của học sinh, huy động vốn trải nghiệm, cảm xúc của học sinh để cùng kiến tạo nội dung bài học; phát triển năng lực điều chỉnh hành vi, năng lực giải quyết vấn đề và sáng tạo cho học sinh. Tuy nhiên, bên cạnh những ưu điểm nổi bật đó, phương pháp này cũng đặt ra nhiều khó khăn đối với cả giáo viên và học sinh. Để có thể sử dụng phương pháp hiệu quả, yêu cầu người giáo viên phải nắm chắc về kiến thức, vững vàng về kỹ năng nghiệp vụ sư phạm trong quá trình xây dựng, lựa chọn các tình huống dạy học phù hợp với nội dung bài học, đối tượng học sinh; tổ chức các hoạt động dạy học lôi cuốn được học sinh tích cực tham gia, suy nghĩ tìm cách giải quyết vấn đề. Việc học tập môn Đạo đức thông qua nghiên cứu xử lý các tình huống sẽ là sự rèn luyện vô cùng hữu ích cho học sinh để có thể giải quyết tốt những tình huống trong thực tế cuộc sống và nghề nghiệp của các em trong tương lai.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

[1] Trịnh Văn Biều, Khammany Sengsy (2014), “*Sử dụng phương pháp tình huống trong dạy học Hóa học ở trường trung học phổ thông*”, Tạp chí Khoa học Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh, (62).

[2] Bộ Giáo dục và Đào tạo (2018), *Chương trình Giáo dục phổ thông, môn Giáo dục công dân*, (Ban hành kèm theo Thông tư số 32/2018/TTBGDDT ngày 26/12/2018 của Bộ trưởng Bộ Giáo dục và Đào tạo).

[3] Bernd Meier - Nguyễn Văn Cường (2016), *Lý luận dạy học hiện đại*, Nxb Đại học Sư phạm.

[4] Nguyễn Thị Mỹ Lộc (Tổng chủ biên) (2023), *Sách giáo khoa Đạo đức 4*, Cảnh điều, Nxb Đại học Sư phạm Thành phố Hồ Chí Minh.

[5] Nguyễn Thị Toan (Tổng chủ biên) (2022), *Sách giáo khoa Đạo đức 3*, Kết nối tri thức và cuộc sống, Nxb Giáo dục Việt Nam.

[6] Nguyễn Thị Toan (Tổng chủ biên) (2021), *Sách giáo khoa Đạo đức 2*, Kết nối tri thức và cuộc sống, Nxb Giáo dục Việt Nam.

[7] Huỳnh Văn Sơn (Tổng chủ biên) (2023), *Sách giáo khoa Đạo đức 4*, Chân trời sáng tạo, Nxb Giáo dục Việt Nam.